

Hoporcsos

Főnévből képzett melléknév. Alapszava *hoporcs*, melynek jelentését különböző szótárak némileg eltérő módon adják meg. 1. göröngy 2. kis földdomborulat (Kalotaszeg, Csíkszentdomokos) (ÚMTSz); 1. dudor 2. göröngy (TESz); 1. Kidudorodott csomó valamely test felszínén, kiálló, görcsös púp, hupa, cipó. *Hoporcs az emberi háton. Hoporcsok a fa derekán.* 2. apró domb (CzF); 1. kidudorodás egy testen, tárgyon vagy földfelszínen. *Az erdész a fák törzseit vizsgálva látja, hogy egy hoporcs van az egyik fa törzsén. Az asszony észrevett egy hoporcsot a mellén, és elment az orvoshoz.* 2. Megkeményedett földdarab, amely csomóba összeállt, kemény csomóvá száradt vagy fagyott rög; göröngy. *A téli út teli volt hoporcsokkal. A szekér zötyögve halad a hoporcsokon.* (Wikiszótár)

A *hoporcsos* melléknév jelentései:

1. rögös, göröngyös 2. nem sima, érdes (nyelv) *hoporcsos nyelvű* 'mindenbe beleszóló' ember (Kiskunhalas) (ÚMTSz); 1. Minek felszínét hoporcs vagy hoporcsok borítják; görcsös, hupás, cipós, púpos; dombos. *Hoporcsos fakéreg. Hoporcsos bőr. Hoporcsos mellü és hátu nyomorék. Hoporcsos vidék.* (CzF); 1. rögös, gidres-gödrös, egyenetlen. Hasonló szavak: *hoporlyatagos* 'ua.', *honcsokos* 'vakondtúrásos hely' (Földrajzi tájszótár); 1. göröngyös, rögös, gidres-gödrös, egyenetlen (út) 2. faragatlan (ember), hóbortos (Tinta Könyvkiadó tájszó-adatbázisa).

Eredete:

A TESz hangfestő eredetűnek véli a szót, amit alátámaszt az is, hogy a magyar nyelvterületen többféle vokalizmussal jegyezték fel az azonos jellegű mássalhangzókból (*h-p/b-r-cs/c*) álló hangsort: *háporcsos* 'hepehupás' (Jákótelke), *hőbörös* 'nem sima, érdes' (Pürkeréc, Háromszék), *hőpörösökös* 'göröngyös' (Hajdúnánás), *hupartos* 'sok vakondtúrástól egyenetlen, hepehupás (legelő, rét)' (Ormánság).

Egyéb tájnyelvi előfordulások: „Az egyenetlen, göröngyös talaj Abaújban *hupujkás*, a Székelyföldön *hoporcsos*, Göcsejben *gerebenes*. A *hupujka* nem egyéb, mint hólyag, elsősorban Beregben használják, a *hupujkás* melléknév pedig 'felhólyagzottat' jelent ugyanott. A *hoporcs* vagy *huporcs* Háromszék vidékén és általában a Székelyföldön 'göröngy' értelemben szerepel, a göröngyös, rögös, gidres-gödrös, egyenetlen útra mondják, hogy *hoporcsos* vagy *huporcsos*.” (Molnár Csikós 2010)

Előfordulásai a szépirodalomban:

„Barnabás (...) látta (...): az előtte szem meresztve álló *hoporcsos* lény csordultig vizes fehér neművel, 's nem fekete pokrócczal vala beborítva” (Ormós Zsigmond: Véres boszu).

„Ezer orra volt, s *hoporcsos* szarvai, mik a háborgó tengerként mozogtak” (Shakespeare: Lear király, Vörösmarty Mihály fordítása).

„Sok újdonságíró vádolá már magyar s német nyelven az illető hatóságot ezen *hoporcsos* és göröngyös kövezet miatt” (Nagy Ignác: Magyar titkok).

„Minthogy a ház háromemeletes, természetesen a ház harmadik emeletén lakik, ahová fehérre meszelt, keskeny, *hoporcsos* lépcsőkön kell fölkapaszkodnia” (Sárközi György: Görgey Prágában).

„A harcos elnevette magát és leült, hátát a *hoporcsos* falnak vetve” (Stephen King: A harcos).

A fenti példamondatokban a *hoporcsos* melléknevet szinte kivétel nélkül konkrét jelentésben, fizikai egyenetlenség jelölésére használják. Kivétel az ÚMTSz *hoporcsos nyelvű* 'mindenbe beleszóló' és a Tinta adatbázis – egyébként nehezen ellenőrizhető, adatolatlan – 'faragatlan (ember), hóbortos' jelentése. Ezt a szemantikai mezőt szélesíti Munkácsi Bernátnak egy

mondata, akiről mindnyájan tudjuk, hogy igen közel áll ünnepeltünköz, Kozmács Istvánhoz. A Vogul népköltési gyűjtemény I. kötetében így foglalta össze Munkácsi a folklór gyűjtés nehézségeit: „...midőn rendelésre följegyzés céljából történik az énekmondás, a folytonos közbeszakítások s megállapodások miatt az előadó kijön sodrából elannyira, hogy midőn folytatnia, vagy ismételnie kell a mondottakat, más – véleménye szerint könnyebben érthető, rendesen a jelzőket kihagyó – szavakat mond, melyek tulajdonképpen már csak tartalmát mutatják az illető énekrésznek. Ebből magyarázandó, hogy a tölem gyűjtött énekekben is gyakran *hoporcsos* a rithmus s hogy egyazon műben jobb és rosszabb verselés váltja föl egymást, sőt néhol az ének egészen prózává laposodik” (Munkácsi 1892: 050).

Munkácsi szóhasználatában a *hoporcsos* szó már nem konkrét, hanem átvitt értelemben fejezi ki valaminek (itt éppen a ritmusnak) az egyenetlenségét. A szó jelentésfejlődése tehát a következőképpen alakult:

göröngyös > egyenetlen (konkrét) > egyenetlen (absztrakt)

Nem tudjuk, hogy az átvitt értelmű használat csupán Munkácsi leleménye volt-e. Mindenesetre, amikor 1982-ben leírta ezt a szót, méltán számított arra, hogy olvasói értik, mire gondol. A mai olvasó számára viszont a *hoporcsos* szó egyértelműen a magyar szókincs nyelvjárási és archaikus rétegébe tartozik.

Azt gondolhatnánk, hogy e szó pályafutása véget ért a magyar nyelvben. Korántsem! Még mielőtt elsüllyedt volna a feledés tengerében, egyetlen idiolektusban – vagy mondhatnám azt is, hogy szakzsargonban – felbukkant egy rövid időre, aminek dokumentálásáért Voigt Vilmost illeti a köszönet. A Bereczki Gábor emlékülésen elhangzott előadásában ez áll:

„(...) magam 1960 körül kerültem a finnugor népköltészet fordításával kapcsolatba. A finnugor kongresszusra készülve valakinek eszébe jutott, újra ki kellene adni a „Kalevipoeg” Bán Aladár készítette magyar fordítását – mivel a „Kalevala” magyar fordítása több kiadásban is hozzáférhető volt, erről viszont alig tudtak. Ortutay – aki nem sokkal ezelőtt, 1958-ban járt Helsinkiben, és az ottani folklór archívumban nemcsak finn és magyar folkloristák levelezését látta, hanem Bán Aladár „kalevalai” gyűjtéseit is – váratlan lelkesedéssel támogatta az ötletet. Az Európa Könyvkiadóban Ortutay régi ismerőse, Karig Sára a tőle megszokott agilitással vetette bele magát az ügybe. Leutaztak az 1951-ben Budapestről kitelepített, ám ekkor már némileg elviselhető körülmények között Győrben élő Bán Aladárhoz. Akinél akkor ott volt az 1928-as kiadás legalább három kézírásos javításokkal ellátott példánya. Ám az új kiadás számára egy rövidített változat is készült, amely Képes Gézához került, hogy azt átnézzék. Képes azonban nem fejezte be ezt a munkát, úgyhogy Karig Sára magához hivatott engem, és az ő lakásában egy gyúródeszkán javítottuk a magyar szöveget – az ő szavával *hoporcostalanítottuk*, ami azt jelenti, hogy a Bán Aladár kedvelte furcsa, olykor szinte nem is létező magyar nyelvjárási szavak helyett közérthető, ám biztosan nem pontos magyar megfelelőket kerestünk, meg a kínrímeiket irtottuk vagy enyhítettük” (Voigt 2013: 445).

Vajon bekerül-e a *hoporcostalanít* szó az Akadémiai Nagyszótárba ’népköltészeti szövegek fordításában elavult vagy nem létező szavakat közérthetőre változtat’ jelentésben? Esetleg a *hoporcs* szócsalád egy tagjaként?

Csepregi Márta

Irodalom:

- CzF= Czuczor Gergely – Fogarasi János 1862. A magyar nyelv szótára. I. kötet.
Földrajzi tájszótár. Összeállította: Maác Endre. Honvédelmi Minisztérium, Térképészeti
Intézet. Budapest, 1955. <http://www.fsz.bme.hu/mtsz/mhk/tajszotar/tajszotar.htm>
- King, Stephen: A harcos. A setét torony 1. kötet. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998.
Fordította: Bihari György
<http://www.szpista.eoldal.hu/cikkek/konyvek/stephen-king--a-harcos.html>
- Magyar tájszavak és népies lexikai elemek adatbázisa. Tinta Könyvkiadó
www.tankonyvtar.hu/.../Magyar_tajszavak_es_nepies_lexikai_elemek_a..
- Molnár Csikós László 2010. A talajminőség megnevezései.
<http://www.panoramada.co.rs/201004/1-10.php>
- Munkácsi Bernát 1892. A vogul népköltés általános tartalmi és alaki sajátosságai. In: Vogul
népköltési gyűjtemény I. Budapest: 026–056.
- Nagy Ignác: Magyar titkok. Magyar regényírók képes kiadása, 6. kötet, Budapest, Franklin
Társulat, 1908. <http://www.mek.sk/07500/07551/pdf/titkok2.pdf>
- Ormós Zsigmond: Véres boszu (Regény) Temesvár, 1841.
<http://books.google.hu/books?id=4BVUAAAACAAJ>
- Sárközi György: Görgey Prágában. Nyugat 1939/17.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00497/15451.htm>
- Shakespeare: Lear király. Fordította Vörösmarty Mihály.
<http://mek.oszk.hu/04500/04586/html/magyar.htm>
- TESz= Benkő Loránd (főszerk.) 1970. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 2. kötet,
H–Ó. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ÚMTSz= B. Lőrinczi Éva (főszerk.) 1988. Új magyar tájszótár II. kötet, E–J. Akadémiai
Kiadó, Budapest.
- Voigt Vilmos 2013. Körkép Bereczki Gáborról, a finnugor népköltészet magyarra
fordítójáról. NyK 109, 443–449.
- Wikiszótár: http://wikiszotar.hu/wiki/magyar_ertelmezo_szotar/Hopores